

MODELIO „NUO ŪKIO IKI MOKYKLOS“ KŪRIMO PRIELAIDOS KLAIPĖDOS REGIONE: ŪKININKŲ ĮTRAUKIMO PERSPEKTYVA

Julija Melnikova, Inga Dailidienė, Simona Grigaliūnienė

Klaipėdos universitetas

Eglė Stonkė

Asociacija „Klaipėdos regionas“

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos smulkių ir vidutinių ūkių perspektyvos, susijusios su modelio „Nuo ūkio iki mokyklos“ kūrimu Klaipėdos regione. Tyrimu siekta atskleisti Klaipėdos regiono ūkininkų įtraukimo į bendradarbiavimo su švietimo įstaigomis proceso galimybes, siekiant teikti joms ūkių produkciją / paslaugas. Diskusijų grupei diskutuojant su Klaipėdos regiono smulkių ir vidutinių ūkių atstovais aptarti tyrimui aktualūs klausimai: ar ūkininkus domina produkcijos tiekimas ir paslaugų teikimas švietimo įstaigoms; kaip jie vertina viešųjų pirkimų sistemą; kokios galimos bendradarbiavimo galimybės ir kliūtys, kt. Rezultatai atskleidė, kad Klaipėdos regiono ūkininkų, savivaldybės darbuotojų ir švietimo įstaigų, kaip paslaugų pirkėjų, poreikiai bei bendradarbiavimo lūkesčiai iš esmės sutampa. Tyrimo dalyviai sutiko, kad vietos augintojų maistas yra geras, norėtų, kad vaikų mokyklose būtų maitinami kokybišku maistu iš vietinių ūkių. Visgi tyrimo rezultatai suponavo prielaidą dėl nepakankamo smulkių ir vidutinių ūkininkų raštingumo, siekiant veiksmingai plėtoti bendradarbiavimą su švietimo įstaigomis. Todėl straipsniu siekiama didinti smulkių ir vidutinių ūkių atstovų bei visų suinteresuotųjų grupių informuotumą apie modelį „Nuo ūkio iki mokyklos“, kuris galėtų lemti didesnį ūkininkų įtraukimą ir stiprintų vietos ūkininkų bei švietimo įstaigų bendruomenių tarpusavio ryšį. Geresnis informuotumas galėtų padėti plėtoti kryptingus suinteresuotų šalių veiksmus, siekiant trumpinti maisto tiekimo grandines, gerinti mokinių maisto kokybę, skatinti smulkių ir vidutinių ūkių produktų tiekimą švietimo įstaigoms Klaipėdos regione. Be to, tyrimu siekta prisidėti prie nacionalinės Darna vystymosi strategijos tikslų įgyvendinimo, kaip galima smulkių ir vidutinių ūkių veikla ir paslaugomis išsaugoti ar atkurti natūralias ekosistemas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: „Nuo ūkio iki mokyklos“, ūkininkų įtraukimas, ūkininkų ir švietimo įstaigų bendradarbiavimas.

Abstract

The article analyses the prospects for small and medium-size farms relating to the development of the ‘From Farm to School’ model in the Klaipėda region. The research aimed to reveal the possibilities for involving farmers in the Klaipėda region in cooperation with educational institutions in order to provide them with farm products/services. Questions relevant to the study were discussed during a focused group discussion with representatives of small and medium-size farms in the Klaipėda region: Are farmers interested in providing services and products to educational institutions? How do they evaluate the public procurement system? What are the possible cooperation opportunities and obstacles? etc. The results show that the needs and expectations for cooperation between Klaipėda region farmers, municipal employees and educational institutions as buyers of services basically coincide. The participants in the research agreed that the food from local growers is good, and they would like children to be fed quality food from local farms in schools. However, the results of the study assumed the insufficient literacy of small and medium-size farmers in order to effectively develop cooperation with educational institutions. Therefore, the article aims to raise awareness of

representatives of small and medium-size farms and all interested groups about the 'From Farm to School' model, which could have an impact on the better involvement of farmers, and strengthen the connection between local farming communities and educational institutions. Better awareness could help to develop targeted actions of interested parties in order to shorten food supply chains, improve the quality of food in school meals, and promote the supply of products from small and medium-size farms to educational institutions in the Klaipėda region. The research also aims to contribute to the goals of the national Sustainable Development Strategy, by developing knowledge on how it is possible to preserve or restore natural ecosystems with the help of the activities and services of small and medium-size farms.

KEY WORDS: 'From Farm to School', involvement of farmers, cooperation between farmers and educational institutions.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v90i1.2518>

Įvadas

Pasaulyje didėja gyventojų skaičius, auga vartojimas, kyla klimato kaitos, antropogeninės aplinkos taršos problemų, visa tai siejasi su grėsme maisto kokybei ir net jo trūkimui. Pasaulio, Europos ir Lietuvos prioritetai susiję su tvarumo ir maisto strategijų įgyvendinimo tikslais. Siekdama užtikrinti darnų valstybių vystymąsi, 2015 m. JTO patvirtino 17-a „Darnaus vystymosi tikslų“, apimančių socialinės aplinkos gerinimo, ekonominio vystymosi, aplinkosaugos bei bendradarbiavimo sritis (Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų, 2015). Įgyvendinti šiuos tikslus įsipareigojo visos JTO narės valstybės. Tad vienas pirmųjų uždavinių, žinoma, buvo jų lokalizavimas. To pasekmė – Lietuvoje įgyvendintas projektas „Darnios Lietuvos link: darnaus vystymosi tikslų integravimas į valstybės strateginius dokumentus“ (2018–2019 m.), vykdytas LR aplinkos ministerijos, kurio vienas iš strateginių sprendimų klausimų buvo panaikinti badą, užtikrinti apsirūpinimą maistu ir geresnę mitybą, skatinti darnų žemės ūkį. Tvarios ir lanksčios maisto gamybos sistemos yra pagrindinis veiksnys, siekiant įgyvendinti šį tikslą. Perėjimas prie tvaraus žemės ūkio leis apsirūpinti maistu ateityje, kai didės paklausa ir keisis klimatas. Politikos formuotojams teks skatinti tvarias maisto gamybos sistemas ir užtikrinti tinkamą maisto produktų rinkų veikimą bei prieigą prie rinkos informacijos. Viena aktualių sričių siekiant šio tikslo – mokyklose teikiamas maitinimas.

Maitinimo mokyklose programos paplitusios visame pasaulyje, jos vykdomos, siekiant skatinti sveiką vaikų mitybą ir gerinti mokymosi rezultatus (Sumberg, Wheeler, 2011). Pastaraisiais metais vis labiau pabrėžiama mokinių maitinimo gerinimo galimybė, įtraukiant vietoje užaugintus produktus ir taip prisidedant prie vietos ūkio sistemų plėtros (Espejo ir kt., 2009). Šis modelis kai kurių šalių praktikoje vadinamas „Nuo ūkio iki mokyklos“ (angl. *Farm to School*), jo šalininkai akcentuoja vietoje užauginto maisto viešuosius pirkimus, kaip pagrindinę rinkos galimybę ūkininkams (Watts ir kt., 2005). „Nuo ūkio iki mokyklos“ ir panašaus

pobūdžio programos paplitusios išsivysčiusiose ir besivystančiose Pietų Amerikos, Šiaurės Amerikos, Azijos ir Europos šalyse (Botkins, Roe, 2018). Pavyzdžiui: „Ūkiai gelbsti mokyklas“ (angl. *Farm Save Schools*) (Airija), „Maistas gyvenimui“ (angl. *Food for Life*) (Anglija), „Nuo ūkio iki kavinės“ (angl. *From farm to Cafeteria*) (Kanada) ir kt.

Jungtinėse Amerikos Valstijose vykdoma didžiausio masto Nacionalinė mokyklų pietų programa (angl. *The National School Lunch Program – NSLP*), apimanti daugiau kaip 100 tūkst. valstybinių ir privačių mokyklų bei vaikų priežiūros centrų. Siekiant atskleisti įvairius šios programos aspektus vykdomi nuoseklūs moksliniai tyrimai. Mokslininkų teigimu, programa yra svarbi grandis, sujungianti mokyklų valgyklas ir vietos ūkininkus (Tropp, Olowolaemo, 2000). Tyrimai atskleidė, kad ši programa ne tik leidžia gerinti mokinių maitinimo kokybę mokyklose, bet ir kuria pridėtinę kaimo ekonomikos vertę (Morgan, Sonnino, 2008). Užmezgdami tiesioginius ryšius su mokyklomis, smulkūs ir vidutinio dydžio ūkininkai gali patekti į stabilią ir patikimą rinką, kuri užtikrins teisingą kainą už jų produktus (Azuma, Fisher, 2001). Programos „Nuo ūkio iki mokyklos“ Jungtinėse Amerikos Valstijose įtraukia daug įvairių veiklų, tokių kaip derliaus šventės, išvykos į ūkius, mokyklų sodus ir ūkininkų edukaciniai vizitai.

Europoje mokyklinio maitinimo bendradarbiaujant su vietos ūkiais klausimai pradėti spręsti visai neseniai. 2022 m. spalio mėnesį startavo *StratKit+* projektas, finansuojamas iš „Interreg“ Baltijos jūros regiono programos fondų. Projektu siekiama sukurti viešojo sektoriaus, maisto tiekėjų ir kitų institucijų gaires dėl tvaraus viešojo maitinimo reglamento integracijos mokyklose, dienos centruose, ligoninėse bei viešojo sektoriaus institucijose. Šiandien, sparčių pokyčių laikotarpiu, viešojo sektoriaus organizacijoms ypač reikia pagalbos, gairių ir ryšių su numatomomis tikslinėmis grupėmis, siekiant vartotojams teikti mitybos poreikius atitinkančius patiekalus. Be to, didelis dėmesys skiriamas lokaliai tiekėjų tinklui ir jo tvarumo rodikliams: siekiama, kad tvarių viešojo maitinimo sektoriaus produktų kiekis nuolat augtų. 2022 metų sausį pradėtas vykdyti Europos Sąjungos finansuojamas projektas „SchoolFood4Change“, kur dalyvavo net 43 Europos partneriai: aplinkosaugos, valstybinės ir nevalstybinės organizacijos, mokslininkai, mokslo institutai, mokyklos, virtuvės personalas, maisto bei sveikatos profesionalai. Projekto kertiniai aspektai ir siekiniai yra: 1) mokyklose tiekiamas maistas turėtų būti inovatyvus, klimatui nekenksmingas, sveikas, skanus, be atliekų ir svarbiausia – pasižymintis vietiniu tapatumu; 2) holistinis ilgalaikis požiūris į mokyklose teikiamą maistą; 3) tvaraus viešojo maitinimo reglamento kūrimas. Tai tik dalis ilgalaikės strategijos, vykdančios visuotinai svarbių aspektų tyrimą plačiu Europos mastu.

Lietuvoje jau keleri metai deklaruojama, kad maitinat vaikus reikia tiekti daugiau šviežių produktų – daržovių, vaisių ar žuvies iš vietos augintojų ir gamintojų.

Iki šiol didžiąją dalį šių įstaigų maitina kelios didelės bendrovės, nes savivaldybės, kitos maitinimo paslaugas perkančios organizacijos renka didelius kiekius už mažiausias kainas siūlančius tiekėjus. Viešųjų pirkimų tarnyba siūlo skaidyti pirkimus į mažesnės vertės, kad konkursuose galėtų dalyvauti ir vietos gamintojai, ūkininkai. Kad ūkininko ūkyje užaugintas ar pagamintas produktas trumpiausiai ir „tiesiausiai“ keliu pasiektų vartotojus, o šie vartotų šviežią, vietinę, ekologišką produkciją, siekiant ugdyti supratimą apie tvarų maisto vartojimą, kartu prisidėti prie tvarios ekonomikos ir aplinkos kūrimo, LR žemės ūkio ministerija siekia sudaryti visas sąlygas, kad per viešąsias paslaugas teikiančias institucijas vaikus pasiektų tik natūralūs, švieži ir maistingi maisto produktai. Tačiau Lietuvoje nei šalies mastu, nei regionų lygmeniu neišplėtotos kryptingos intervencijos, kurios atitiktų programų „Nuo ūkio iki mokyklos“ viziją.

Užsienio šalių, vykdančių „Nuo ūkio iki mokyklos“ ir panašias programas, patirčių analizė (Ratcliffe, 2012) leidžia teigti, kad šių programų išskirtinis bruožas – daugiakomponentiškumas. Programos įtraukia mokyklas, ūkius ir daugybę kitų socialinių dalininkų, pavyzdžiui, mitybos, higienos tarnybas, visuomenės sveikatos centrus, maisto gamintojus ir kt. Šių socialinių dalininkų tikslai ir uždaviniai tradiciškai skirtingi, nebūtinai jų dėmesio centre yra mokyklose tiekiamas maitinimas. Tad poreikis kartu dalyvauti kuriant naujas mokyklose tiekiamo maisto rinkas vietos gamintojams kelia tam tikrų iššūkių. Tyrėjų, analizuojančių „Nuo ūkio ir mokyklos“ programų veiksmingumą (Joshi, Ratcliffe, 2012), teigimu, šalyse, kurios siekia inicijuoti panašaus pobūdžio programas, reiktų pradėti nuo teorinio modelio kūrimo. Teorinis modelis yra veiksminga priemonė, leidžianti greitai suformuluoti bendrą programos viziją, suderinus ją su socialinių dalininkų tikslais ir uždaviniais. Teorinis modelis leidžia susieti ir paaiškinti sudėtingus, iš esmės skirtingus programos komponentus ir rezultatus, tai savo ruožtu gali didinti atitinkamų socialinių dalininkų dalyvavimo veiksmingumą kuriant ir integruojant programos komponentus bei norimų rezultatų pasiekimo tikimybę.

Vykdamas projekto „BSR Food Coalition“, finansuojamo „Interreg“, Baltijos jūros regiono programą (sutartis #S002) siekiama sukurti modelio „Nuo ūkio iki mokyklos“ taikymo Baltijos šalyse prielaidas. Atsižvelgiant į tai, kad per pastarąjį dešimtmetį programos „Nuo ūkio iki mokyklos“ sparčiai plinta skirtingose pasaulio šalyse, nuodugni ūkininkų motyvų ir galimybių dalyvauti šiose programose analizė yra savalaikė ir ypač svarbi. Smulkūs ir vidutinio dydžio ūkiai atlieka svarbų vaidmenį aprūpindami maistu vietos bendruomenes, o jų savininkai prisideda prie bendruomenės gyvybingumo, teikdami ekosistemų paslaugas, užtikrindami ekonominę ir socialinę gerovę (Altieri, 2009). Jie įvardijami ir kaip pagrindiniai veikėjai, siekiant mažinti klimato kaitą bei didinti biologinę įvairovę (Kirschenmann ir kt., 2008). Tad ypač svarbu suvokti unikalias smulkių ir vidutinio dydžio

ūkininkų, dalyvaujančių ar siekiančių dalyvauti „Nuo ūkio iki mokyklos“ programose, įtraukimo galimybes. Suvokimas, kodėl jie parduoda savo produkciją ar paslaugas mokykloms, gali suteikti svarbių įžvalgų apie šios rinkos galimybes ir programų bei politikos kryptis, siekiant sukurti perspektyvius vietos mokyklose tiekiamo maisto pirkimo modelius.

Straipsnyje analizuojamos ūkininkų įtraukimo perspektyvos, susijusios su modelio kūrimu: siekiama atskleisti Klaipėdos regiono ūkininkų produkcijos tiekimo ir paslaugų teikimo skatinimo, naudojimo sąlygas bei galimybes švietimo įstaigose, apibrėžti būtinas šviečiamąsias pastangas siekiant ugdyti sveikos mitybos įgūdžius ir bendruosius sveikatos įpročius, didinti žemės ūkio ir maisto sistemų raštingumą švietimo įstaigose ir jų bendruomenėse. Tyrimu siekta didinti visų suinteresuotųjų grupių informuotumą. Be to, jis susijęs su pasaulio ir Lietuvos tvarumo „Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 metų, 2015“, kitais tvarumo ir maisto strategijų tikslais.

1. Ūkininkų įtraukimas į „Nuo ūkio iki mokyklos“ programas – mokslinių tyrimų rezultatai

Suinteresuotųjų šalių dalyvavimo „Nuo ūkio iki mokyklos“ ir panašaus pobūdžio programose tyrimo metodologija dažniausia paremta įtraukimo idėja, kuri ilgą laiką laikyta pagrindine, siekiant suprasti, kuo vietinio maisto sistemos skiriasi nuo įprastų (Lyson, Green, 1999; Goodman, 2003). Siekiant apibrėžti įtraukimą, remiamasi ekonominės sociologijos ir politinės filosofijos teorijomis. Kai kurie autoriai įtraukimą apibrėžia kaip būdus, kaip ekonominė veikla (rinka) įtraukiama į esamas socialines ir ekonomines institucijas arba yra jų formuojama (Swedberg, 1997). Kiti autoriai teigia, kad įtraukimas pasireiškia kaip socialinis prisirišimas, efektyvumo ir našumo sampratos (Boucher, Kelly, 2003). „Nuo ūkio iki mokyklos“ tyrimuose įtraukimo samprata apima kelias dedamąsias: objektyviąją – išorinius santykius ir kultūrinius prisirišimus (Murdoch ir kt., 2000); subjektyviąją – vidinę moralę (Sonnino, Marsden, 2006), įsipareigojimus kitiems žmonėms ir gyviams sutvėrimams (Sage, 2003). Pirmoji dedamoji pagrindžia tyrimus, kuriais siekiama atsakyti į klausimą, kaip vietinės maisto grandinės nustato galimybes ir valdo įtrauktį (Beckie ir kt., 2012). Antroji, orientuota į subjektyvumą ir emocijas, iliustruojama tyrimais, kuriuose nagrinėjama ūkininkų ir jų klientų išgyventa patirtis. C. Hinrichs'as (2000) pažymi, kad įtraukimas dėl jam būdingų socialinių ryšių, abipusiškumo ir pasitikėjimo jausmo „dažnai laikomas tiesioginių „Nuo ūkio iki mokyklos“ grandinių skiriamuoju požymiu“ (Hinrichs, 2000, p. 296).

Mokslinių šaltinių analizė leido išskirti tyrimus, kuriuos vykdant siekta atsakyti į klausimą, kaip ūkininkų įtrauktis formuoja jų dalyvavimą vietinėse maisto siste-

mose. Visgi svarbu pažymėti, kad dauguma šių tyrimų remiasi „Nuo ūkio iki mokyklos“ programos (JAV) ir panašaus pobūdžio programų (pvz., Airija) patirtimis.

Moksliniai tyrimai, analizuojantys modelio „Nuo ūkio iki mokyklos“ efektyvumą ir našumą ūkininkų aspektu visgi atskleidžia faktą, kad, nors šis modelis intensyviai plėtotas kaip ūkininkams teikiama rinkos galimybė, pajamos, gautos parduodant maitinimo paslaugas mokykloms, tik nedaug arba nereikšmingai paveikė ūkininkų bendrą pelną (Ohmart, 2002; Joshi, Beery, 2007). Pavyzdžiui, atlikus tyrimą, kuriame dalyvavo šešių ekologinių ūkių ūkininkai, tiekiantys produkciją Kalifornijos mokykloms, nustatyta, kad ūkininkai pirmiausia motyvuoti dalyvauti programoje „Nuo ūkio iki mokyklos“ dėl socialinių priežasčių, kaip antai: vaikų maitinimo gerinimas, sveikos mitybos įgūdžių ugdymas, vaikų edukacija apie žemės ūkį ir pan. (Ohmart, 2002). Ir kito tyrimo dalyviai ūkininkai pabrėžė socialinę naudą, kurią jie gavo dalyvaudami šiose programose, kitas svarbus tyrimo dalyvių pažymėtas motyvas – jie tikėjosi, kad mokyklų maitinimo paslaugų pardavimas laikui bėgant didės (Conner ir kt., 2012).

C. Hinrichs'o tyrimai atskleidė, kad vietinio maisto grandinių dalyviams būdingi tvirtesni socialiniai ryšiai ir, svarbiausia, jie „daugiau sužino apie vienas kito aplinkybes, interesus ir poreikius, taip kuria integruotą bendruomenę, kuri vadovaujasi sveiko maitinimo idėja“ (Hinrichs, 2000, 300). C. Sage's atskleidžia „alternatyvių maisto tinklų“ ypatumus Airijoje – žmones vienus su kitais sieja ne tik konkretūs tiekimo grandinės ryšiai, bet ir „pagarbos“ jausmas bei bendros „moralinės vertybės“ (Sage, 2003, 58). Tas pats pasakytina ir apie programas „Nuo ūkio iki mokyklos“, kai ūkininkų įtraukimas apima emocinį įsipareigojimą perskirstyti išteklius per vietos bendruomenę (Izumi ir kt., 2010, 381; Conner, kt., 2012). Šiuose ir kituose tyrimuose įtraukimo idėja iš dalies pasitelkta, siekiant iširti vidinius veikėjų etinius įsipareigojimus konkreitiems žmonėms, vietoms ir objektams.

Kitais tyrimais siekta atskleisti ūkininkams kilusias kliūtis ir iššūkius, norint dalyvauti „Nuo ūkio iki mokyklos“ programoje. Pavyzdžiui, J. Berkenkamp'as (2012) atliko tyrimą ir nustatė, kad maisto saugos reikalavimai ir civilinės atsakomybės draudimas ūkininkų skiriami kaip pagrindinės veiksmingo dalyvavimo kliūtys, atkreipiant dėmesį į tai, kad jas būtina mažinti, norint visapusiškai pasinaudoti dalyvavimo veikloje „Nuo ūkio iki mokyklos“ teikiama nauda. Kitos pagrindinės kliūtys buvo mokyklos poreikius atitinkančių produktų sezoniškumas, konkretaus produkto kiekio užtikrinimas konkrečiomis datomis, mokyklų pasiryžimas mokėti ūkininko norimą kainą. Visgi tyrimo dalyviai pabrėžė, kad minėtos iššūkius buvo įmanoma įveikti. Be to, dauguma tyrimo dalyvių rodė susidomėjimą būsimu dalyvavimu programoje „Nuo ūkio iki mokyklos“ (jei dar nedalyvavo) ir nustatė keletą pagrindinių dalyvavimo programoje privalumų. Didžiausia nauda buvo vaikų švietimas apie maisto sistemą ir jų maisto produktų kilmę; sveiko,

vietoje užauginto maisto prieinamumo didinimas; santykių puoselėjimas savo bendruomenėje; galimybė diversifikuoti savo rinkas (Berkenkamp, 2012).

Mokslininkų teigimu, mokyklų bendradarbiavimo su vietiniu žemės ūkiu tikslas – palengvinti paradigmą pokytį – perėjimą nuo mokyklų aprūpinimo maistu kultūros, kitaip dar vadinamos „vertės už pinigus“ (Morgan, Sonnino, 2008, 191) kultūros, link kultūros, kuri pagrįsta „visuomenės ir gamtos“ koncepcija (Morgan, Sonnino, 2008, 165). Pagrindinis nuo ūkio iki mokyklos modelio tikslas – remti „žemės ūkį, kuris labiau lokalizuotas ir tvarus nei didelio masto pramoninio stiliaus žemės ūkis, kur naudojama daug cheminių medžiagų“ (Azuma, Fisher, 2001, 5). Ši „nauja moralinė mokyklinio maisto ekonomika“ į maisto pirkimo praktiką verčia įtraukti socialinius, aplinkos, teisingumo ir sveikatos klausimus (Morgan, Sonnino, 2008, 165).

Domėjimasis vietos ir tvariu maistu auga. Tačiau šalių tradicijos ir vietos tvarkos skiriasi. Todėl siekiant įvertinti programų tvarumą nuo ūkio iki institucijos tyrimai paprastai atliekami taikant įvairių maisto tiekimo grandinės dalyvių apklausas ir įžvalgas. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad informacijos srautų stiprinimas ir ryšių kūrimas, leidžiantis visoms šalims laikui bėgant užsitikrinti pasitikėjimą, tapo vienu svarbiausių šių vertybėmis pagrįstų tiekimo grandinių sėkmės elementų, prisidedančių prie tvarių maisto tiekimo ekosistemų formavimo.

2. Tyrimo metodologija ir dizainas

Vykdamas „BSR Food Coalition“ projektą vyko diskusijų grupės diskusija su ūkininkais ir kitais socialiniais dalininkais. Siekta išsiaiškinti, kokių problemų, nuogastavimų, lūkesčių turi vietos ūkininkai ir su jais susiję socialiniai dalininkai, siekiant veiksmingo ūkininkų įtraukimo. Diskusija vyko 2022 m. lapkričio mėn. Diskusijų grupės interviu dalyvavo 15 asmenų – Klaipėdos, Kretingos ir Skuodo rajonų smulkaus bei vidutinio verslo, Klaipėdos ir Skuodo rajonų savivaldybės administracijos Žemės ūkio skyriaus, Klaipėdos rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriaus, Skuodo rajono švietimo įstaigos atstovai. Diskusija vyko Klaipėdos universitete. Jos trukmė kartu su pasisveikinimu, įvadu, diskusija ir apibendrinimu – vidutiniškai apie 1 valandą 40 min. Diskusijoje dalyvavo moderatorius ir asistuojantis asmuo, tyrimą vykdančios komandos narys, kuris įrašinėjo diskusiją bei teikė papildomus klausimus jos dalyviams. Diskusijų grupės nariai informuoti, kad diskusija įrašinėjama, o jos duomenys bus panaudoti laikantis visų tyrimams būtinų etikos principų bei konfidencialumo reikalavimų. Diskusijos tekstas apdorojamas kitą dieną po pasisakymų, išskiriant pagrindines temas ir subtemas, aptariant jas bei derinant su diskusijai asistavusiu kolega. Diskusijos klausimai struktūruoti, siekiant aptarti keletą aktualių situacijų: ar ūkininkus domina produkcijos tieki-

mas, paslaugų teikimas švietimo įstaigoms; kaip jie vertina viešųjų pirkimų sistemą; ar bendradarbiauja su švietimo įstaigomis, siekdami plėtoti sveikos mitybos kultūrą ir pan.

Diskusijos dalyvių pirmiausia prašyta prisistatyti ir trumpai papasakoti apie savo veiklas (diskusijos įvadinė dalis). Vėliau užduoti vedantieji diskusijos klausimai, kurie bendrai aprašyti ir ieškota ryškesnio išskirtinumo pasisakymuose (diskusijų grupės diskusijos pagrindinė dalis). Diskusijos pabaigoje apibendrintos išsakytos mintys ir pozicijos (diskusijos baigiamoji dalis). Kartu siekta fiksuoti: kokie svarbiausi dalykai aptariami; kokie ryškiausi skirtumai pastebimi diskusijų grupės dalyvių atsakymuose; kokie pastebėti ryškiausi ir vertingiausi grupės dalyvių pasisakymų momentai? Diskusijų grupės dalyviams užduoti šie klausimai:

1. Trumpai pristatykite, ką auginate ir (ar) kokią produkciją gaminate?
2. Ar jus domina jūsų produkcijos tiekimas mokykloms? Kodėl?
3. Ar esate dirbęs /dirbate su mokyklomis? Kaip sekasi?
4. Koks jūsų pagrindinis bendradarbiavimo su mokyklomis lūkestis:
 - a) generuojamos pajamos;
 - b) edukacija, jaunosios kartos ugdymas, sveika mityba.
1. Ką manote apie šiandieninę viešųjų pirkimų sistemą mokyklose? Kokių problemų, trikdžių ūkininkams kyla?
2. Kokie reikalavimai (higiena, draudimai, sandėliavimas) taikomi mokykloms? Ar jums tai yra trikdys?
3. Kokios logistikos galimybės / procedūros dirbant su mokyklomis?
 - a) ar pakuojate savo produktus?
 - b) kokie pristatymo reikalavimai?
4. Kokia yra atsiskaitymo sistema dirbant su mokyklomis? Ar ji lanksti? Ar jums tinkama?
5. Ar turite tarpininkų, kurie padeda jums tiekti maisto produktus / gaminius mokykloms?
6. Kokios pagalbos jums reiktų iš savivaldybių? Koks savivaldybės vaidmuo turėtų būti įgyvendinant maisto tiekimo grandines?
7. Jei galėtumėte didinti savo pajėgumus ar keisti profilį, ką rinktumėtės (turint omenyje mokyklų maitinimą)?
8. Ar jus domintų renginių sveikos mitybos, žemės ūkio populiarinimo, maisto sistemų temomis organizavimas ar dalyvavimas juose? Kodėl?
9. Ar turite galimybę užtikrinti reikiamų produktų ir jų būtinų kiekių tiekimą mokykloms kitiems metams (iš anksto planuoti)?
10. Kooperacija / bendradarbiavimas. Ką apie tai manote?
11. Jūsų klausimai.

Tyrimo dalyviai

Diskusijų grupės diskusijoje dalyvavo 10 smulkaus ir vidutinio verslo (žemės ir maisto ūkių) atstovai iš Klaipėdos regiono. Žemės ir maisto ūkis – ūkio šaka, kur žemė naudojama maisto reikmėms, užauginti maistinius išteklius ir juos apdoroti, perdirbti. Žemės ūkiui priskiriama žemdirbystė, gyvulininkystė, miškininkystė, žuvininkystė, augalininkystė ir kt. (ūkį sudaro trys pagrindinės šakų grupės – žemės ūkis, pramonė ir paslaugos).

1 lentelė. Diskusijų grupės diskusijos dalyvių pristatymas

Eksper- to kodas	Žemės ūkio šaka	Atstovų aprašymas
Ū1	Paukštiena	Kretingos rajono paukštienos (kalakutiena) ūkis. Produkcija tiekama ikimokyklinio ugdymo įstaigoms
Ū2	Mėsiniai galvijai	Klaipėdos rajono mėsinų galvijų (jautienos) ūkis. Su švietimo įstaigomis sutarčių neturi
Ū3	Paukštiena	Skuodo rajono paukštienos (vištiena) ūkis. Turi sutarčių su švietimo įstaigomis
Ū4	Paukštiena	Skuodo rajono paukštienos (vištiena) ūkis. Turi sutarčių su švietimo įstaigomis
Ū5	Mėsiniai galvijai	Klaipėdos rajono mėsinų galvijų (jautiena) ūkis. Su švietimo įstaigomis sutarčių neturi
Ū6	Mėsiniai galvijai	Klaipėdos rajono mėsinų galvijų (jautiena) ūkis. Su švietimo įstaigomis sutarčių neturi
Ū7	Grūdai, miltai, aliejai	Klaipėdos rajono grūdų ūkis. Kita veiklos sritis – aliejaus gamyba. Su švietimo įstaigomis sutarčių neturi
Ū8	Daržovių auginimas	Klaipėdos rajono daržininkystės ir sodininkystės ūkis. Vykdomos edukacinės programos, mokymas. Projektinė veikla – planuojama įrengti dienos priežiūros centrą autizmo sindromą turintiems vaikams
Ū9, Ū10	Daržovių ir prieskoni- nių augalų auginimas	Klaipėdos rajono daržininkystės ir sodininkystės ūkis. Projektinė veikla
Ž11	Klaipėdos rajono savi- valdybės administraci- jos Žemės ūkio skyrius	Atstovas

Eksper- to kodas	Žemės ūkio šaka	Atstovų aprašymas
Ž12	Klaipėdos rajono savivaldybės administracijos Žemės ūkio skyrius	Atstovas
Š13	Klaipėdos rajono savivaldybės administracijos Švietimo ir sporto skyrius	Atstovas
M14	Mosėdžio vaikų lopšelis-darželis	Atstovas
M15	Mosėdžio vaikų lopšelis-darželis	Atstovas

Diskusijoje dalyvavo tiek augalininkystės (grūdų, daržininkystės ir sodininkystės), tiek mėsinės galvijininkystės (paukštienos, mėsinių galvijų) ūkių atstovai. Beveik pusė dalyvavusių ūkininkų atstovavo ekologiniams ūkiams. Du diskusijoje dalyvavę ūkininkai atstovavo biodinaminiam ūkiams (aukštesnė ekologinių ūkių forma – biodinaminis ūkininkavimas). Diskusijų grupės diskusijoje dalyvavo ir Klaipėdos bei Skuodo rajonų savivaldybės administracijų Žemės ūkio skyrių, Klaipėdos rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriaus atstovai. Šių atstovų dalyvavimas buvo svarbus, siekiant apibrėžti teisiniais aktais reglamentuojamas procedūras ir pan. Diskusijoje dalyvavo Skuodo rajono švietimo įstaigos atstovai, kurie pristatė bendradarbiavimo su vietos ūkiais gerą patirtį. Tokia diskusijų grupės dalyvių sudėtis laikoma tinkama aptarti pasirinktą problemą.

Tyrimo rezultatų pristatymas

Analizuojant transkribuotus diskusijų grupės dalyvių pasisakymus išryškėjo šios pagrindinės temos:

- Ūkių tiekiamos produkcijos / paslaugų kokybė.
- Bendradarbiavimas su švietimo įstaigomis: esama situacija, lūkesčiai ir iššūkiai.
- Viešųjų pirkimų organizavimo ir vykdymo klausimai.
- Ūkių vykdoma edukacija.
- Savivaldybės vaidmuo.
- Gerieji ūkininkų ir švietimo įstaigų bendradarbiavimo pavyzdžiai.

Pagrindinės temos suskaidytos į mažesnes, pagrindinę temą aiškiau apibūdinančias subtemas, kurių turinį leido atskleisti diskusijų grupės diskusijos narių pasisakymai (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Temų ir subtemų pristatymas

Ūkių teikiamos produkcijos / paslaugų kokybė	Produkcijos / paslaugų kokybė, kaip sėkmės rinkoje veiksnys Produkcijos / paslaugų kokybė, kaip ūkininko prestižo ir reputacijos veiksnys Ūkininkai augintojai ir ūkininkai gamintojai Ūkininkų bendradarbiavimo stoka
Bendradarbiavimas su švietimo įstaigomis: esama situacija, lūkesčiai ir iššūkiai	Esama situacija: sutartys su švietimo įstaigomis Pagalba ūkininkams, siekiantiems bendradarbiauti su švietimo įstaigomis Bendradarbiavimo inicijavimas Ūkininkų motyvacija bendradarbiauti su švietimo įstaigomis Specialieji produkcijai / paslaugoms keliami reikalavimai Infrastruktūros pritaikymo klausimas
Viešųjų pirkimų organizavimo ir vykdymo klausimai	Trumpųjų grandinių kūrimas ir stiprinimas Motyvacija ir kompetencija dalyvauti viešuosiuose pirkimuose Sisteminės kliūtys ir reglamentavimo klausimai
Ūkių vykdoma edukacija	Ekologinio švietimo poreikis Edukacinės programos ūkiuose Ūkių tapimas mokyklų „edukacinėmis bazėmis“ Agroturizmo galimybės
Savivaldybės vaidmuo	Komunikacija ir rinkodara Bendros platformos kūrimas Renginių tikslinėms grupėms (ūkininkams, švietimo įstaigoms ir kt.) organizavimas Maisto tvarumo strategijų kūrimas BDAR iššūkiai
Gerieji ūkininkų ir švietimo įstaigų bendradarbiavimo pavyzdžiai	Abipusės iniciatyvos poreikis Ūkininkų švietimas Poreikių tyrimų būtinumas

Žemiau pristatomi atlikto tyrimo rezultatai, akcentuojant pagrindines išryškėjusias temas ir subtemas.

Ūkių teikiamos produkcijos / teikiamų paslaugų kokybė

Kalbėdami apie savo auginamą produkciją / teikiamas paslaugas diskusijos dalyviai ūkininkai akcentavo, kad produkcijos / paslaugų kokybė yra svarbiausias jų, kaip ekonomikos sektoriaus (smulkaus ir vidutinio verslo atstovų), sėkmės veiksnys. „Ūkininkai visada „atsako“ už savo produkciją ir siekia visokeriopai užtikrinti jos kokybę, nes tai vienas svarbiausių veiksnių ūkininkams siekiant išsilaikyti rinkoje“ (Ū2). Teikdamas prastos kokybės produkciją / paslaugas „ūkininkas

pats sau, savo vaikams padarys „meškos paslaugą“ ir daugiau tiesiog nebeįeis į rinką“ (Ū1). Dalyviai iš ūkio sektoriaus pabrėžė, kad „mes, ūkininkai, žinome, kad teikiame kokybišką produkciją, ir esame suinteresuoti, kad mūsų produktai pasiektų vaikus“ (Ū2). Be to, informantai pridūrė, kad „smulkus ūkis tai yra kokybė, pramoninis ūkis – tai kiekybė. Jei darželis nori kokybiško maisto – reikia imti iš ūkių“ (Ū3). Informantų teigimu, „švietimo įstaigos turi suvokti, kad perka kokybę“ (Ū8). Kalbėdami apie savo produkciją / paslaugas informantai paminėjo ir kai kuriuos jiems rūpimus klausimus. Pirmiausia ūkininkų bendradarbiavimo stoka. „Mes, ūkininkai, žinome ką daro kiti, bet iš to neatsiranda poreikis bendradarbiauti, mes nekuriame tinklų“ (Ū2). „Todėl čia atsiranda ir vienas iš iššūkių, pilnos maisto grandinės pasiūla, mes teikiame mėsą, o, pavyzdžiui, žuvies tiekėjų trūksta“ (Ū1). Todėl ūkininkai neturi galimybės pasiūlyti „pilno krepšelio“ produkcijos ar paslaugų (Ū7). Antra, ūkių sertifikavimo iššūkis: „Ekologinio ūkio statusas kainuoja, reikalavimai ir patikros – didelės, per greit besikeičiančios“ (Ū2).

Apibendrinant informantų pasisakymus galima daryti išvadą, kad ūkininkai siekia užtikrinti savo produkcijos, paslaugų kokybę, jų nuomone, savo produkcija, paslaugomis jie galėtų prisidėti tobulindami vaikų maitinimo kokybę ugdymo įstaigose. Norint tai daryti veiksmingai, svarbu plėtoti ūkininkų bendradarbiavimą, jų tinklus, taip būtų galima užtikrinti visą maisto grandinę. Tik turėtų būti peržiūrėta ūkių sertifikavimo sistema.

- Bendradarbiavimas su švietimo įstaigomis: esama situacija, lūkesčiai ir iššūkiai. Diskusijos dalyviai ūkininkai pabrėžė, kad šiuo metu švietimo įstaigų bendradarbiavimas su vietos ūkiais Klaipėdos regione nelabai išplėtotas. Kai kurie ūkiai Klaipėdos regione teikia savo produkciją švietimo įstaigoms, bet „tik ikimokyklinio ugdymo įstaigoms ir tik tais atvejais, kai pačios įstaigos vykdo pirkimus“ (M14). Tokie ikimokyklinio ugdymo įstaigų pirkimai „buvo paskatinti nacionalinių programų (pieno, vaisių, ekologinių produktų), kurios leido dalį finansavimo kaštų padengti ir buvo pagrindas pradėti bendradarbiavimą“ (Š13). Informantų teigimu, „bendradarbiavimas iš principo iki šiol ir buvo palaikomas daugiausia tokių programų dėka“ (M15).

Keli iš diskusijoje dalyvavusių ūkininkų yra turėję arba šiuo metu turi sudarę sutartis su švietimo įstaigomis (ikimokyklinio ugdymo) ir teikia joms savo produkciją. „Mes dalyvaujame aktyviai, turime 25 sutartis, esame vieni iš daugiausiai teikiančių paslaugas darželiams, bet čia tik mes tokie, kiti aktyviai nedalyvauja“ (Ū1). Tokie bendradarbiavimo pavyzdžiai pateikiami, kai ūkininkai teikia vieną konkrečią produkcijos rūšį (šiuo atveju kalakutieną). Kiti dalyviai teigė, kad bendradarbiaujant su ikimokyklinio ugdymo įstaigomis, jie yra „orientuoti į žmogų, į konkrečius poreikius, kadangi daug produkcijos neturime, bet turime didžiulę

įvairovę, tai turime jau tikslinius klientus, su kuriais tiesiog susiskambiname ir teikiame tiek, kiek turime galimybes“ (Ū8). Toks produkcijos tiekimo ar paslaugų teikimo švietimo įstaigoms būdas priimtinesnis ūkininkams, kurių veiklos sritys – įvairios (pvz., ūkininkai augintojai, ūkininkai gamintojai ir pan.).

Kiti diskusijos dalyviai ūkininkai teigė, kad juos domintų galimybė „patekti“ į švietimo įstaigas. „Jau dvejus metus kalbame apie tai, bet atrodo, kad kelias yra sudėtingas“ (Ū7). Diskusijos dalyviai pageidautų daugiau paramos šiame procese iš vietos savivaldybės. Informantai pasiūlė kelis galimus paramos būdus: „Galėtų būti paskirtas atsakingas žmogus savivaldybėje, kuris konsultuotų ir teiktų pagalbą ūkininkams, norintiems dalyvauti viešuosiuose pirkimuose“ (Ū7). „Galėtų būti ir toks modelis, kad savivaldybė renka informaciją apie pirkimus ir dalijasi su suinteresuotais ūkininkais“ (Ū7).

Diskusijos dalyviai pasisakė ir motyvacijos dalyvauti švietimo įstaigų organizuojamuose pirkimuose klausimu. Jie čia išvelgė ir ekonominį motyvą: „Žinoma, tai pinigai, tai ūkininkas galvodamas apie tokią galimybę įsivertina savo pajėgumus, bet, kita vertus, ir patikros (Ū8)“. Kiti diskusijos dalyviai išvelgė socialinius motyvus: „Kita vertus, tai galimybė prisidėti prie kilnesnių tikslų – sveikos mitybos kultūros ir kt. formavimo“ (Ū2). Visgi diskusijos dalyviai pritarė, kad bendradarbiavimas su švietimo įstaigomis „turėtų būti ūkininkams „win-win (laimėti-laimėti“) strategija“ (Ū8), nes tenkintų ir ekonominius, ir socialinius poreikius. „Kiekvienas verslininkas skaičiuoja. Tačiau, jeigu produkcija ar teikiama paslauga padėtų išspręsti dar ir kitas problemas, o taip pat ir prisidėtų prie sveiko maitinimo įgūdžių plėtojimo, tai būtų puikus rezultatas“ (Ū10).

Kalbant apie ūkininkų ir švietimo įstaigų bendradarbiavimą, informantai išklė svarbų klausimą, kas inicijuoja tokį bendradarbiavimą: „Ar ūkininkai suranda darželį, ar darželis pats ieško ir kreipiasi į ūkininkus?“ (Ū7). Be to, informantai teigė, kad „skiriasi situacija mieste ir rajone, kur ūkininkai arčiau ir bendradarbiavimą skatina žmogiškasis faktorius ir glaudesnė bendruomenė“ (Ū7). „Taip pat faktas, kad miesto mokyklose mažiau vietoje gaminamo maisto“, – teigė informantai (Ū4).

Ūkininkų teigimu, juos iš dalies stabdo nežinojimas, kaip veikti: „Minimaliai kreipėmės į darželius, nes per baimių prizmę dėl tų viešųjų pirkimų žinome, kad nelabai kas mums pavyks“ (Ū7). Diskusijos dalyviai švietimo įstaigos atstovai pabrėžė, kad švietimo įstaigos ir ūkininkų bendradarbiavimo puoselėjimas yra „požiūrio klausimas, ar įdėti pastangų – eiti ieškoti ūkininko, tartis su juo, kita vertus, ir pirkimų padaugėja švietimo įstaigai, nes bulves perki iš vieno, paukštieną – iš kito... o iš didmeninio tiekėjo gali viską iš karto nupirkti“ (M15). Informantai vėl akcentavo ūkininkų bendradarbiavimo poreikį, siekiant užtikrinti visą grandinę: „patys ūkininkai tarpusavyje vengia bendradarbiavimo ir turimų resursų apjungti-

mo“ (Ū8). Be to, informantai ūkininkai teigė, kad švietimo įstaigos galėtų rodyti daugiau iniciatyvos, siekdamos bendradarbiauti su ūkininkais (Ū5, Ū6). Diskusijos dalyviai priėjo nuomonę, kad abiem pusėms trūksta informacijos, per mažai bendraujama.

Vykstant diskusijai aptartas ir ūkininkų produkcijos / paslaugų specialiųjų reikalavimų (pvz., higienos, kokybės, logistikos ir pan.) atsižvelgiant į švietimo įstaigų specifiką klausimas. Atsakydami, informantai pabrėžė, kad „taip, tokie reikalavimai, žinoma, yra ir produkciją tikrina Veterinarijos tarnyba ir kt., bet su ūkininkais labai paprasta susitarti, tiesiog pasakai, kiek reikia, ir kokią dieną ir tau atveža šviežią produkciją“ (M13). Svarbus aspektas – logistikos klausimai. Švietimo įstaigos neturi ilgalaikio sandėliavimo galimybių, todėl „gali pirkti tik nedidelį kiekį produkcijos, todėl tai irgi papildomas darbas atsakingam žmogui – apskaičiuoti, kiek reikia ir ko reikia, o taip pat per kurį laiką bus panaudota“ (M15).

Apibendrinant informantų išsakytas mintis, galima teigti, kad siekiant veiksmingo ūkių ir švietimo įstaigų bendradarbiavimo reikia imtis kryptingų veiksmų. Vienas jų – smulkių ir vidutinių ūkininkų bendradarbiavimo raštingumo didinimas. Kita vertus, švietimo įstaigos galėtų imtis daugiau iniciatyvos ir atsakomybės ir tapti bendradarbiavimo iniciatoriais bei organizatoriais.

- Viešųjų pirkimų organizavimo ir vykdymo klausimai. Šiuo metu viešųjų pirkimų praktikoje švietimo įstaigų darbuotojai, atsakingi už viešuosius pirkimus, organizuoja mažuosius pirkimus (iki 15 tūkst. Eur). Ūkininkų teigimu, tai gera praktika, nes atsakingi darbuotojai žino, kokių produktų reikia jų įstaigoms. Informantų teigimu, „jeigu ūkvedys nusipirks prastos kokybės produkciją, tai jam virėjai padės ant stalo ir sakys: „pats valgyk“ (Ū1). Informantai pabrėžė, kad švietimo įstaigų „ūkvedžiai tikrai sugeba nupirkti kokybišką produktą, tačiau, jei savivaldybės pirsks, nebus pagrindo pasiskųsti, turėsite valgyti, nes argumentai bus, kad nupirkom pagal galiojančius įstatymus, pigiai nupirkom“ (Ū2). Tokiu atveju, diskusijos dalyvių nuomone, yra didelė tikimybė, kad vaikus pasieks prastesnės kokybės maistas, kurio jie tiesiog nenorės valgyti, o paskui dažnas sakys, „kad vaikai išlepe, mitybos įpročiai nesuformuoti“ (Ū2).

Diskusijos dalyviai ūkininkai pabrėžė, kad trumposios grandinės (kai tarp vartotojo ir augintojo gali būti ne daugiau kaip vienas tarpininkas) ypač veiksmingos, „juk perkant vietinį maistą palaikoma šalies ekonomika ir ugdomas bendruomeniškumas“ (Ū10). Diskusijos dalyviai akcentavo ir tokius trumpųjų grandinių privalumus, kaip antai: „Darželius tikrai pasieks šviežias, kokybiškais maistas, o ne supuvęs produktas“ (Ū8); „vaikai turi skirtingus poreikius, jiems kartais ir pomidorų spalva rūpi, todėl labai svarbu tuos poreikius žinoti“ (Ū9). Informantų nuomone, būtinas tiesioginis darželio ir ūkininko bendravimas.

Tačiau Lietuvoje šiuo metu pastebima tendencija stambinti viešuosius pirkimus, t. y. juos centralizuoti (pirkimus norima atiduoti į savivaldybių rankas). Ūkininkai išsakė susirūpinimą, kad tada kiltų didelė grėsmė maisto kokybei: bus perkama iš didelių tiekėjų, kurie turi galimybę pasiūlyti mažesnes kainas, bet neatsakys už kokybę. Svarbiausiu tokių centralizuotų pirkimų kriterijumi tampa kaina, tuo tarpu techninėse specifikacijose retai kada griežtai apibrėžiami kokybės kriterijai. Informantų teigimu, „pramoninis ūkis ir didmeninė prekyba – tai kiekybė, informantų teigimu, smulkūs ūkiai – tai kokybė“ (Ū3). Informantų teigimu, svarbu išlaikyti trumpąsias grandines: „Reikia išlaikyti trumpąsias grandines, neišivelti į masinius pirkimus, nes žmogus ūkininkas atsako ne tik už kokybę, bet ir pasitikėjimą“ (Ū2). „Kai bus sustambinti pirkimai, kokį produktą gaus vaikai? Kokybišką ar tiesiog pigesnę?“ (Ū9). Visgi diskusijos dalyviai pabrėžė, kad atsisakant trumpųjų grandinių didėja ir administracinė našta: „Trumpoji grandinė yra spaudžiama, dedame ant kaklo ūkininkui, vienas dalykas – reikalavimai vis griežtėja, kitas dalykas – „popierizmas“, vis naujos ataskaitų formos atsiranda“ (Ū2). Informantų nuomone, „galbūt viešųjų pirkimų centralizavimo procesas ir padėtų pačioms švietimo įstaigoms (nes perimtų tą funkciją), tačiau nebeliktų trumposios grandies“ (Ū4).

Ūkininkų manymu, decentralizuoti viešieji pirkimai suteiktų ūkininkams laisvę ir leistų gauti šviežių produktą tiesiogiai iš ūkio.

Apibendrinant galima teigti, kad vienas didesnių viešųjų pirkimų organizavimo ir vykdymo iššūkių yra žmogiškųjų išteklių trūkumas: savivaldybėse trūksta žmonių, kurie dirbtų su viešaisiais pirkimais, be to, ūkininkai neturi būtinų kompetencijų, kad dalyvautų pirkimuose. Abipusis kompetencijos, žmogiškųjų išteklių trūkumas, motyvacijos ir sąmoningumo klausimai informantų įvardyti kaip pagrindiniai iššūkiai. Viešųjų pirkimų sistemos pokyčiai turėtų būti nukreipti į sistemos paprastinimą ir aiškų reglamentavimą, be to, ji turėtų būti labiau pritaikyta maisto grandinių formavimui.

- Ūkių vykdoma edukacija. Diskusijos dalyviai akcentavo, kad vaikus nuo pat mažens reikia mokyti: „Vaikai turi žinoti ir iš kur pienas bėga, ir kur bulvės auga“ (Ū2), taip prisidėsime prie jų sveiko maitinimo įgūdžių formavimo.

Diskusijos dalyviai – ekologiški ūkiai vykdo edukacines programas, kas yra ekologija ir sveikesnis maistas. Bet „šiuo metu šios edukacinės programos yra labiau patrauklios suaugusiųjų bendruomenėms, kurioms aktualūs sveiko maitinimo klausimai“ (Ū7). Diskusijos dalyvių nuomone, būtų svarbu skatinti tokio pobūdžio edukaciją ir švietimo įstaigose. Edukacinės programos ekologiško maisto temomis iš ūkininkų lūpų, informantų teigimu, būtų aktualios ir vaikams, ir tėvams, tai leistų veiksmingiau formuoti sveiko maitinimo įgūdžius. Kiti diskusijos dalyviai pabrėžė, kad jau kurį laiką vykdo edukacinius užsiėmimus savo ūkiuose, kviečia

švietimo įstaigas aktyviai dalyvauti jų vykdomose programose. „Mes norime suformuoti žmogaus giluminį požiūrį į tai, kas yra svarbu, per tikrus pavyzdžius, nes žmonės atvažiuodami į ūkį patys savo akim pamato, kaip viskas auga“ (Ū8).

Diskusijos dalyviai teigė, kad būtų suinteresuoti skirti dalį savo žemės švietimo įstaigoms, kad mokiniai patys galėtų atvykę auginti produkciją. Be to, diskusijos dalyviai ūkininkai pritarė iniciatyvai, kad švietimo įstaigos vyktų į jų ūkius edukaciniais tikslais, prisidėtų organizuojant edukacinius užsiėmimus. Informantai minėjo ir agroturizmo galimybę, kaip dalį edukacinių ūkių veiklų. Vienas iš gerųjų ūkininkų iniciatyvų pavyzdžių – siekis į jaunimo edukacines programas įtraukti maisto auginimo pažintines pamokas, kurios ypač svarbios siekiant tvarumo tikslų.

- Savivaldybės vaidmuo. Kalbėdami apie vietos savivaldybės vaidmenį skatinant ūkininkų įtraukimą, diskusijos dalyviai pažymėjo, kad ypač svarbu būtų užtikrinti tinkamą informavimą ir komunikavimą. Diskusijos dalyviai ūkininkai pabrėžė, kad „turėtų atsirasti kažkoks puslapis, kur būtų sutraukti visi ūkininkai, ką augina, kad bet kas – mokykla, darželis galėtų rasti informacijos“ (Ū8). Informantai teigė, kad yra tokių iniciatyvų (interaktyvūs žemėlapiai ir pan.), bet „būtų aktualu kiekvienam rajonui turėti tokią žemėlapi“ (Ū8). Be to, būtų svarbu skelbti informaciją apie ūkininkų vykdomas edukacines veiklas. Tačiau informantai pabrėžė, kad svarbūs būtų ekonominiai ir kiti tikslai: „Ūkininkui turi būti racijos (žymėtis žemėlapyje ar skelbti savo produkciją, paslaugas), kam aš tai darau, kodėl man tai ekonomiškai naudinga“ (Ū9). Kiti dalyviai pažymėjo, kad yra projektinės veiklos, kurių dėka skatintos tokios iniciatyvos (pvz., projektas „AgroBazaar“), bet šios iniciatyvos viešai nežinomos.

Informantai pabrėžė ir savivaldybių Žemės ūkio skyrių vaidmenį: „Mes turime tarpinę instituciją – Žemės ūkio skyrių, kurie turi tą visą informaciją“ (Ū1); „galėtų būti efektyvus tarpininkas tarp ūkininkų ir švietimo įstaigų“. Tačiau tarpininko dalyvavimą šiek tiek riboja duomenų apsaugos teisės aktai. Informantai pritarė, kad savivaldybės galėtų būti sukurta atvira platforma, kur patys ūkininkai galėtų save pažymėti žemėlapyje.

Diskusijos dalyviai ūkininkai pabrėžė, kad „svarbiausia yra viešinti informaciją apie ekologinius ūkininkus, kad turime tokių ūkininkų ir kad jie gali sveikesnį maistą vaikams užtikrinti“ (Ū7); „Yra ūkių, norinčių pakviesti mokinius į edukacines programas“. Savivaldybės atstovai pritarė, kad svarbu būtų organizuoti bendrus renginius tikslinėms grupėms: „Mes turime ūkių duomenų lenteles, kurias nuolat pildome, asmeniškai susisiekiame esant poreikiui, bet tai nėra efektyvu komunikacijai, reikia, kad abi pusės sužinotų bendradarbiavimo privalumus“ (Ž11). Informantai pateikė pasiūlymą organizuoti „konferenciją švietimo įstaigoms, kad būtų galima suvesti abi puses, kad suvoktų abipusę naudą“ (M15).

Dar vienas svarbus informantų pastebėjimas – savivaldybės strateginiuose dokumentuose galėtų deklaruoti sveiko maitinimo prioritetą. Tada ūkininkų įtraukimą būtų galima skatinti įvairiomis formaliomis priemonėmis. Be to, informantų žodžiais, „svarbios yra maisto švaistymo ir nepanaudoto išmetimo problemos“ (Ū7), todėl galėtų būti kuriamos tvaraus maisto strategijos.

Informantų teigimu, savivaldybės galėtų dalyvauti „formuojant valgiaraščius“ (Ū5); „Buvo paminėta, kad valgiaraščius sudaro visuomenės sveikatos biurai, kurie yra savivaldybės įstaigos. Taip pat, kaip supratau, valgiaraščių „taisyklės“ nustato nacionalinės institucijos, o savivaldybėms su jomis kalbėtis ir komunikuoti poreikius lengviau būtų“ (Ū7).

- Gerieji pavyzdžiai. Diskusijoje dalyvavę švietimo įstaigos atstovai pasidalijo savo gerosios praktikos pavyzdžiais. „Mes perkame, perkame daug, palyginome kainas, tikrai nelabai skiriasi palyginus su didmeniniais tiekėjais“ (M13). Informantai pabrėžė, kad patys ieško ir renkasi ūkininkus. „Mokykloms patogu užsakyti savaitei maisto, nes neturi sąlygų sandėliuoti; svarbu maisto šviežumas, įvairovė, sezoniškumas“ (Ū8). Informantai pateikė pavyzdžių iš švietimo įstaigų (ikimokyklinio ugdymo) dalyvavimo valstybinėje programoje, pabrėžė vaikų ekologinio švietimo poreikį (Š12).

Tuo tarpu diskusijos dalyviai ūkininkai pabrėžė, kad puoselėja idėją bendradarbiauti su švietimo įstaigomis ir norėtų glaudesnio bendradarbiavimo su švietimo įstaigomis, bet nežino, kaip tai pasiekti, todėl, jų nuomone, būtina abipusė iniciatyva.

Diskusijos dalyviai išsakė poreikį „pačius ūkininkus edukuoti, jog šių laikų kooperacijos supratimas jungia vadybą, kuri suteikia galimybę maisto augintojams pateikti įvairesnį pasirinkimą ir užpildyti viešųjų įstaigų maitinimo pageidavimus (pagal sezoniškumą, pagal produktų įvairovę, apsidrausti nuo ekstremalių gamtinių sąlygų ar atitinkamų sąlygų, kurios ribotų išpareigojimus teikti maistą ir pan.)“ (Ū9). Išsakytas poreikis burtis ne tik maisto augintojams, bet ir maisto gamintojams (gamybininkams).

Siekiant sklandaus ūkininkų ir švietimo įstaigų bendradarbiavimo, būtina vykdyti poreikių tyrimus. „Tiek švietimo įstaigos, tiek patys ūkininkai turėtų aiškiai išsakyti savo poreikius bendradarbiavimui“ (Ū4), tai palengvintų ūkininkų įtraukimą. Be to, „švietimo įstaigoms svarbu planuoti maisto produktų poreikį ilgalaikiame periode“ (M15), todėl kyla ilgalaikių sutarčių ir planavimo poreikis.

Išvados

Vykdamt projektą „BSR Food Coalition“, kuris finansuojamas pagal „Interreg“ Baltijos jūros regiono programą (Nr. #S002, 2021–2024), siekiama sukurti mode-

lio „Nuo ūkio iki mokyklos“ taikymo Baltijos šalyse, taip pat ir Lietuvoje, priedas. Vykdamas šį projektą siekiama išsiaiškinti esamą ūkininkų, švietimo įstaigų, savivaldybių bendradarbiavimo mastą, nustatyti iššūkius ir problemines sritis, aptarti galimus jų sprendimo variantus. Pradiniai tyrimai apėmė Klaipėdos regiono ūkininkus, savivaldybes ir mokyklas. Straipsnyje aptariamos smulkių ir vidutinių ūkių perspektyvos, susijusios su modelio „Nuo ūkio iki mokyklos“ kūrimu Klaipėdos regione.

Pastaraisiais metais vis labiau pabrėžiama mokyklinio maitinimo gerinimo galimybė, įtraukiant vietoje užaugintus produktus ir taip prisidedant prie vietos ūkio sistemų plėtros. Šis modelis kai kurių šalių praktikoje pavadintas „Nuo ūkio iki mokyklos“. Jis leistų puoselėti švietimo įstaigų ryšius su mažais vietos ūkiais, kurie yra pagrindiniai ekologiško ir vietinio maisto gamintojai Klaipėdos regione. Modelis akcentuoja vietoje užauginto maisto viešuosius pirkimus, kaip pagrindinę rinkos galimybę ūkininkams. Be to, smulkūs ir vidutinio dydžio ūkiai atlieka svarbų vaidmenį aprūpindami maistu vietos bendruomenes, o jų savininkai prisideda prie bendruomenės gyvybingumo, teikdami ekosistemų paslaugas, ir užtikrindami ekonominę bei socialinę gerovę.

Ūkininkų dalyvavimo „Nuo ūkio iki mokyklos“ modelio tyrimų metodologija paremta įtraukimo idėja, kuri apibrėžiama kaip socialinių ryšių, abipusiškumo ir pasitikėjimo jausmo puoselėjimas. Svarbiausias mokyklų bendradarbiavimo su vietiniu žemės ūkiu tikslas – palengvinti paradigminį pokytį – perėjimą nuo mokyklų aprūpinimo maistu kultūros, kitaip dar vadinamos „vertės už pinigus“ kultūra, prie kultūros, kuri pagrįsta „visuomenės ir gamtos“ koncepcija.

Tyrimu siekta atskleisti Klaipėdos regiono ūkininkų bendradarbiavimo su švietimo įstaigomis galimybes, tiekiant joms ūkių produkciją ar teikiant paslaugas. Vykdyta diskusijų grupės diskusija, siekiant išsiaiškinti esamą ūkininkų, švietimo įstaigų, savivaldybių bendradarbiavimo mastą, nustatyti kylančius iššūkius ir problemines sritis, aptarti galimus aktualių klausimų sprendimo variantus.

Rezultatai atskleidė, kad Klaipėdos regiono ūkininkų, savivaldybės darbuotojų ir švietimo įstaigų, kaip paslaugų pirkėjų, poreikiai bei bendradarbiavimo lūkesčiai iš esmės sutampa. Tyrimo dalyviai sutiko, kad vietos augintojų maistas yra geras, norėtų, kad vaikai mokyklose būtų maitinami kokybišku maistu iš vietinių ūkių. Visgi tyrimo rezultatai suponavo nepakankamo smulkių ir vidutinių ūkininkų raštingumo, siekiant veiksmingai plėtoti bendradarbiavimą su švietimo įstaigomis, prielaidą. Todėl šiuo straipsniu siekiama didinti smulkių ir vidutinių ūkių atstovų bei visų suinteresuotųjų grupių informuotumą apie modelio „Nuo ūkio iki mokyklos“ taikymą, kuris galėtų skatinti didesnę ūkininkų įtraukimą ir stiprintų vietos ūkininkų bei švietimo įstaigų bendruomenių tarpusavio ryšį.

Tyrimus būtina tęsti, tai leistų ne tik nustatyti esamą ūkininkų poziciją, bet ir švietimo įstaigų bei savivaldybių bendradarbiavimo mastą ir grįžtamuosius ryšius. Būtina nustatyti kylančius iššūkius ir problemines sritis, kas trukdo taikyti modelį „Nuo ūkio iki mokyklos“, kartu pereiti prie mokinių sveikesnės mitybos ir tvarumą skatinančios edukacinės veiklos.

Padėka

Straipsnis parengtas vykdant projektą „BSR Food Coalition“ (sutarties Nr. S002, 2021-2024), finansuojamą pagal „Interreg Baltic Sea Region“ programą. Dėkojame diskusijų grupės diskusijos dalyviams – Klaipėdos regiono smulkaus ir vidutinio verslo, Klaipėdos rajonų savivaldybės administracijos Žemės ūkio skyriaus, Klaipėdos rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriaus bei Skuodo rajono švietimo įstaigos atstovams.

Literatūra

- Altieri, M. A. (2009). Agroecology, small farms and food sovereignty. *Monthly Review*, 61 (3), 102–111.
- Azuma, M., Fisher, A. (2001). *Healthy Farms, Healthy Kids: Evaluating the Barriers and Opportunities for Farm-to-School Programs*. <https://ru.scribd.com/doc/44006802/Healthy-Farms-Healthy-Kids-Evaluating-the-Barriers-and-Opportunities>.
- Beckie, M. A., Kennedy, E. H., Wittman, H. (2012). Scaling up alternative food networks: farmers' markets and the role of clustering in western Canada. *Agric Hum Values*, 29, 333–345. <https://doi.org/10.1007/s10460-012-9359-9>
- Berkenkamp, J. (2012). *Grower perspectives on farm to school: A survey of interested farmers, ranchers and other producers*. Minneapolis, MN: Institute for Agriculture and Trade Policy. <https://www.coursehero.com/file/p2t6rs1/Berkenkamp-J-2012-Grower-perspectives-on-farm-to-school-A-survey-of-interested/>.
- Botkins, E. R., Roe, B. (2018). Understanding participation in farm to school programs: Results integrating school and supply-side factors, *Food Policy*, 74 (C), 126–137.
- Boucher, D., Kelly, P. (eds.) (2003). *Political Thinkers: From Socrates to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Conner, D., King, B., Koliba, C., Kolodinsky, J., Trubek, A. (2012). Mapping farm to school networks: Implications for research and practice. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 6, 133–152.
- Espejo, L. A., Endres, M. I., Salfer, J. A. (2009). Prevalence of lameness in high-producing Holstein cows housed in freestall barns in Minnesota. *J. Dairy Sci.*, 89 (2006), 3052–3058.
- Goodman, D. (2003). Rural Europe redux? Reflections on alternative agro-food networks and paradigm change. *Sociologia Ruralis*, 44 (1), 3–16.
- Hinrichs, C.C. (2000). Embeddedness and local food systems: Notes on two types of direct agricultural market. *Journal of Rural Studies*, 16 (3), 295–303.
- Izumi, B. T., Alaimo, K., Hamm, M. W. (2010). Farm-to-school programs: Perspectives of school food service professionals. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 42 (2), 83–91.
- Joshi, A., Ratcliffe, M. M. (2012). Causal pathways linking farm to school to childhood obesity prevention. *Child Obes*, 8, 305–314.
- Joshi, A., Beery, M. (2007). *A growing movement: A decade of farm to school in California*. Los Angeles: Center for Food and Justice, Urban and Environmental Policy Institute, Occidental College. http://departments.oxy.edu/uepi/publications/a_growing_movement.

Julija Melnikova, Inga Dailidienė, Simona Grigaliūnienė, Eglė Stonkė

- JT darbotvarkė*. (2030). Darnaus vystymosi tikslai ir kiti tarptautiniai susitarimai. <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/jt-darbotvarkė-2030-darnaus-vystymosi-tikslai-ir-kiti-tarptautiniai-susitarimai>.
- Kirschenmann, F. (2008). Why Worry about the Agriculture of the Middle? In A. Thomas, G. Lyson, W. Stevenson, R. Welsh (eds.). *Food and the Mid-Level Farm: Renewing an Agriculture of the Middle* (Cambridge, MA, 2008; online edn, MIT Press Scholarship Online, 22 Aug. 2013). <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262122993.003.0001> [žiūrėta 2022-12-27].
- Lyson, T. A., Green, D. (1999). Farmers' markets and local communities: Bridging the formal and informal economies. *American Journal of Alternative Agriculture*, 10 (3), 108–113.
- Morgan, K., Sonnino, R. (2008). *The school food revolution: Public food and the challenge of sustainable development*. London: Earthscan.
- Murdoch, J., Marsden, T., Banks, J. (2000). Quality, nature, and embeddedness. *Economic Geography*, 76 (2), 107–125.
- Ohmart, J. L. (2002). *Direct marketing to schools: A new opportunity for family farmers*. <http://www.sarep.ucdavis.edu/sfs/dm/cs/dm>.
- Ratcliffe, M. M. (2012). A Sample Theory-Based Logic Model to Improve Program Development, Implementation, and Sustainability of Farm to School Programs. *Childhood Obesity*, 315–322. <http://doi.org/10.1089/chi.2012.0048>.
- Sage, C. (2003). Social embeddedness and relations of regard: Alternative 'good food' networks in South West Ireland. *Journal of Rural Studies*, 19 (1), 47–60.
- Sonnino, R., Marsden, T. (2006). Beyond the divide: Rethinking relationships between alternative and conventional food networks in Europe. *Journal of Economic Geography*, 6 (2), 181–199.
- Sumberg, J., Wheeler, R. (2011). Linking agricultural development to school feeding in sub-Saharan Africa: Theoretical perspectives. *Food Policy*, 36 (3), 341–349.
- Swedberg, R. (1997). New Economic Sociology: What has been Accomplished, what is Ahead? *Acta Sociologica*, 40 (2), 161–182. <https://doi.org/10.1177/000169939704000203>.
- Tropp, D., Olowolayemo, S. (2000). *How local farmers and school food service buyers are building alliances: Lessons learned from the USDA small farm/school meals workshop*, May 1, 2000.
- Watts, D. C. H., Ilbery, B., Maye, D. (2005). Making reconnections in agro-food geography: alternative systems of food provision. *Progress in Human Geography*, 29 (1), 22–40. <https://doi.org/10.1191/0309132505ph526oa>
- [Farm-to-School Initiatives Making an Impact. https://foodtank.com/news/2017/10/national-farm-school-initiatives/](https://www.foodtank.com/news/2017/10/national-farm-school-initiatives/)
- [StratKIT+ projekto svetainė. https://interreg-baltic.eu/project/stratkitplus/SCHOOLFOOD4CHANGE](https://interreg-baltic.eu/project/stratkitplus/SCHOOLFOOD4CHANGE)
- [projekto svetainė. https://schoolfood4change.eu/about/](https://schoolfood4change.eu/about/)
- [Žemės ūkis. Oficialios statistikos portalas. https://osp.stat.gov.lt/zemes-ukis/](https://osp.stat.gov.lt/zemes-ukis/)

PRECONDITIONS FOR THE CREATION OF THE 'FROM FARM TO SCHOOL' MODEL IN THE KLAIPĖDA REGION: THE PROSPECTS FOR FARMERS' INVOLVEMENT

Julija Melnikova, Inga Dailidienė, Simona Grigaliūnienė, Eglė Stonkė

Summary

An analysis of the experience of foreign countries implementing 'From Farm to School' and similar programmes suggests that a distinctive feature of these programmes is their multi-component nature. The programmes involve schools and farms, and many other social actors, such as nutrition services, hygiene services, public health centres, and food manufacturers. These social actors traditionally have different goals and objectives, not necessarily focusing on school meals.

Therefore, the need to participate together in creating new school food markets poses certain challenges to local producers. Countries seeking to initiate similar programmes should start with the development of a theoretical model. The theoretical model is an effective tool that allows you to quickly formulate the overall vision of a programme, aligning it with the goals and objectives of the social stakeholders. The theoretical model helps to combine and explain complex, fundamentally different programme components and results, which in turn can increase the effectiveness of the participation of relevant social actors in the development and integration of programme components, and increase the likelihood of achieving the desired results.

Within the framework of the project ‘BSR Food Coalition’ (No #S002, 2021–2024) financed by the Interreg Baltic Sea Region Programme, it has been specifically sought to create conditions for the ‘From Farm to School’ model to appear in the Baltic countries, including Lithuania. The aim of this project is to find out the existing cooperation between farmers, educational institutions and municipalities, identifying challenges and problem areas, and discussing possible options for solving them. The initial research included farmers, municipalities and schools in the Klaipėda region. The article discusses the prospects for small and medium-size farms relating to the development of the ‘From Farm to School’ model in the Klaipėda region.

In recent years, the possibility of improving school meals by including locally grown products has been increasingly emphasised, thus contributing to the development of local economic systems. This model has acquired the name ‘From Farm to School’ in the practice of some countries. The ‘From Farm to School’ model would enrich the relations of educational institutions with local small farms, which are the main producers of organic and local food in the Klaipėda region. The model emphasises the public procurement of locally grown food as a key market opportunity for farmers. In addition, small and medium-size farms play an important role in providing food to local communities, and their owners contribute significantly to the vitality of the community by developing ecosystem services, economic health, and social well-being.

The research methodology of farmer participation in the ‘From Farm to School’ model is based on the idea of ‘engagement’, which is defined as the creation of social connections, reciprocity, and a sense of trust. The most important goal of schools’ cooperation with local agriculture is to facilitate a paradigm shift, the transition from the school food supply culture, otherwise known as ‘value for money’, to a culture based on the concept of ‘society and nature’.

The research aimed to reveal the possibilities for involving farmers in the Klaipėda region in cooperation with educational institutions by providing them

with farm products/services. A focus group discussion was held in order to find out the current concept of cooperation between farmers, educational institutions and municipalities, to identify existing challenges and problem areas, and to discuss possible options for their solution.

The focus group discussion was attended by both representatives of arable farms (grain, horticulture) and pastoral farms (poultry, cattle). Almost half the participating farmers represented organic farms. Some farmers who took part in the discussion represented biodynamic farms. The focus group discussion was also attended by representatives of the agricultural departments of the Klaipėda and Skuodas district administrations, as well as representatives of the Education and Sports Department of Klaipėda district. The participation of these representatives was crucial in order to define procedures regulated by legislation, etc. Representatives of educational institutions in the Skuodas district also participated in the discussion, and presented the good experience of cooperation with local farms. This composition of focus group participants was considered suitable for discussing the problem.

In analysing the transcribed statements of the focus group participants, the following main themes emerged: the quality of products/services provided by farms, cooperation with educational institutions (the current situation, expectations and challenges), issues of public procurement organisation and execution, the education provided by farms, the role of the local authority, and good examples of cooperation between farmers and educational institutions. The overall results showed that the needs and expectations for cooperation between Klaipėda region farmers, local authority employees and educational institutions as buyers of services basically coincide. The participants in the research agreed that the food from local growers is good, and they would like children to be fed quality food from local farms in schools. However, the results of the study assumed the insufficient literacy of small and medium-size farmers to effectively develop cooperation with educational institutions. Therefore, the article aims to raise awareness of representatives of small and medium-size farms and all interested groups about the 'From Farm to School' model, which could have an impact on the better involvement of farmers, and strengthen the connection between local farming communities and educational institutions.

It is necessary to continue the research and help determine not only the current position of farmers, but also the thinking and feedback from cooperation between educational institutions and local authorities. It is necessary to identify the existing challenges and problem areas that prevent the transition to the 'From Farm to School' pre-model, and at the same time to healthier eating by students, and educational activities that promote sustainability.

MODELIO „NUO ŪKIO IKI MOKYKLOS“ KŪRIMO PRIELAIDOS KLAIPĖDOS REGIONE...

Julija Melnikova – vyresnioji mokslo darbuotoja, daktarė (socialiniai mokslai – edukologija 07S), Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Pedagogikos katedra.

El. paštas: Julija.melnikova@ku.lt